

IZABELA KRASIŃSKA* – KIELCE

**„PRZEZ ABSTYNENCJĘ KAPŁANÓW DO WSTRZEMIEŻLIWOŚCI
LUDU”.
ZWIĄZEK KSIĘŻY ABSTYNENTÓW (1902-1914)**

Za inicjatora ruchu abstynenckiego w Kościele katolickim uznać należy irlandzkiego kapucyna Teobalda Mathew, zwanego „apostołem wstrzemięźliwości”. Szacuje się, że w wyniku jego działalności prowadzonej w Irlandii w latach 1838-1842, spadło tam o połowę spożycie spirytusu. W następnych latach przebywał w Anglii i w Ameryce, gdzie równie gorliwie propagował abstynencję. Wprowadził zwyczaj wstępowania do bractw wstrzemięźliwości, poprzedzanych składaniem w kościołach stosownych przyrzeczeń, czyli ślubów abstynenckich¹ i wpisywaniem członków do tzw. *złotych ksiąg trzeźwości*².

Podobnie jak w innych krajach, Kościół katolicki w Polsce posiadał wielowiekowe doświadczenia w walce z plagą pijaństwa. Nałóg ten nękał nie tylko wierznych, ale także duchownych³. Początków ruchu abstynenckiego w Wielkopolsce można się doszukiwać już w 1840 r. W Kórniku powstało wówczas Towarzystwo ku Przytłumieniu Używania Wódki. Niektóre opracowania podają rok 1836 jako datę powstania w Książu stowarzyszenia zrzeszającego przedstawicieli władz

* Izabela Krasieńska – dr historii, adiunkt w Instytucie Dziennikarstwa i Informacji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, e-mail: izabela.krasinska@ujk.edu.pl

¹ Tekst ślubowania przetłumaczony został na język polski już w 1843 r.: „Obiecuję wstrzymać się przy pomocy Boga, dopóki będę członkiem Towarzystwa wstrzemięźliwości, od wszystkich ostrych trunków, wyjąwszy za rozkazem lekarza, równie i starać się, według sił, aby innych radą i przykładem od pijaństwa odciągać”. Zob. *Irlandia. Ojciec Mathew*, „Pismo Centralne dla Sprawy Wstrzemięźliwości w Wielkim Księstwie Poznańskim”, 4 (1843) s. 29.

² Niektóre źródła podają nawet, że do końca 1844 r. za sprawą o. Teobalda Mathew przeszło 5.000.000 osób złożyło przyrzeczenia abstynenckie. Zob. *Trzej apostołowie wstrzemięźliwości*, „Wiadomości Pasterskie”, 2 (1906) s. 104; H. Korża, *Abstynencki ruch*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1973, kol. 43.

³ R. Pelczar, *Ruch trzeźwości w łacińskiej diecezji przemyskiej w czasach galicyjskich*, „Nasza Przyszłość”, 113 (2010) s. 107; A. Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski 1872-1949*, Pleszew 1995, s. 36; *Mathew Teobald*, w: *Britannica. Edycja polska*, t. 25, [red. W. Wolarski], Poznań 2001, s. 400.

miejskich, szynkarzy oraz duchownych katolickich i ewangelickich. Jego celem miało być ograniczenie sprzedaży napojów alkoholowych⁴.

Przeciwnikami nadużywania alkoholu było wielu polskich księży, m.in. wielkopolski kapłan ks. Kazimierz Niesiołowski, proboszcz parafii Pleszew⁵. Od początku swej pracy duszpasterskiej parafii zauważył panującą w niej nędzę moralną i materialną, która w dużej mierze wywodziła się z pijaństwa. W Pleszewie, na ok. 8.000 mieszkańców przypadało ponad 50 wyszynków, prowadzonych głównie przez Żydów. Ksiądz K. Niesiołowski w celu wyeliminowania pijaństwa, wygłaszał kazania i pouczał wiernych podczas spowiedzi, czy wizyt duszpasterskich.

W 1898 r. udało mu się reaktywować, założone w 1851 r. w parafii w Pleszewie bractwo wstrzeźliwości⁶. W jego szeregi wkrótce wstąpiło 300 członków. Jednak konfraternia nie była w stanie skutecznie realizować swoich celów, wobec nagminnie zdarzających się przypadków łamania składanych wcześniej przyrzeczeń abstynenckich. Ponadto od jednego z parafian ks. K. Niesiołowski usłyszał słowa, które towarzyszyły potem mu w kapłańskiej posłudze: „kto zwalcza pijaństwo, nie powinien sam w ogóle pić”. Zrozumiał, że błędem było głoszenie tylko umiarkowania w spożywaniu alkoholu, a nie całkowitej abstynencji⁷.

W tym samym czasie zetknął się on z broszurą bpa Augustyna Eggera⁸ *Der Klerus und die Alkoholfrage*⁹. Jej autor był zwolennikiem całkowitej abstynencji od alkoholu i dowodził, że: „Żadne inne dzieło nie może przynieść więcej zasługi, [i] żadne inne nie jest w wyższym stopniu godne zabiegów duszpasterza, jak w utrwaleniu zupełnej wstrzeźliwości od napojów wysokowych”¹⁰. Wzorem osobowym stał się dla ks. K. Niesiołowskiego kard. Henry Manning¹¹, który przez

⁴ Zob. Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 36; I. Krasińska, *Abstinence press in Wielkopolska: "Central Paper on Temperance in the Grand Duchy of Poznań" (1843-1845)*, „Alkoholizm i Narkomania”, 3 (2014) s. 255-263.

⁵ Kazimierz Niesiołowski (1872-1949) – kapłan katolicki, działacz polityczny, społeczno-oświatowy i abstynencki; organizator pierwszego w Wielkopolsce ogrodu jordanowskiego. Zob. M.P. Romaniuk, *Ksiądz Kazimierz Niesiołowski (1872-1949)*, w: *W trosce o trzeźwość Narodu. Sylwetki najwybitniejszych działaczy trzeźwościowych XIX i XX wieku oraz antologia ich pism. Praca zbiorowa*, [red. M. P. Romaniuk], t. 2, [Warszawa 1996], s. 267-268.

⁶ N. Cieszyński, *Kościół a nowoczesny ruch przeciwalkoholowy. Szkice historyczno-społeczne*, Poznań 1914, s. 107-108; Romaniuk, *Ksiądz Kazimierz Niesiołowski*, s. 267; Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 37.

⁷ Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 37.

⁸ Augustyn Egger (1833-1906) – biskup Sankt Gallen (Szwajcaria), działacz abstynencki. Autor dzieł o charakterze popularno-religijnym i społeczno-apologetycznym. Zob. Romaniuk, *Ksiądz Kazimierz Niesiołowski*, s. 273.

⁹ Broszura, której polski tytuł brzmi *Duchowieństwo a walka z alkoholizmem* została wydana w 1910 r. nakładem Związku Księża Abstynentów w Poznaniu, a z języka niemieckiego przetłumaczył ją ks. Nikodem Cieszyński.

¹⁰ Z bibliografii. „*Duchowieństwo a walka z alkoholizmem*”, „Wyzwolenie”, 11 (1910) s. 6.

¹¹ Henry Edward Manning (1808-1892) – kapłan początkowo Kościoła anglikańskiego, a od 1851 r. Kościoła katolickiego. Arcybiskup Westminsteru (1865), kardynał. Założyciel zgromadzenia oblatów św. Karola oraz organizator szkół katolickich. Zob. *Manning Henry Edward*, w: *Britannica. Edycja polska*, t. 25, [red. W. Wolarski], Poznań 2001, s. 157.

większą część życia był żarliwym abstynentem¹². Idąc za przykładem bpa Eggera i kard. Manninga, postanowił w święto Matki Boskiej Gromnicznej 2 lutego 1899 r. wyrzec się całkowicie spożywania jakichkolwiek napojów alkoholowych i zachować aż do śmierci zupełną wstrzemięźliwość. Śladami młodego kapłana podążyło kilkunastu parafian, którzy z tej okazji złożyli śluby dożywotniej abstynencji od alkoholu¹³.

Po tej podniosłej uroczystości zgłosił się do ks. Franciszka Michnikowskiego, ówczesnego proboszcza parafii Pleszew, jeden ze starszych wiekiem parafian, radca sądowy – Robert Brodowski. Prosił duchownego, aby odwiódł swego wikariusza od tego pomysłu:

Na Boga, księżu proboszczu, do czego to dojdzie, jeżeli księża przestaną pić wino. Stary jestem, wiele widziałem i słyszałem na tym świecie, lecz tego jeszcze nie było, aby księża odmawiali sobie wina lub szklanki piwa. Chyba koniec świata bliski. Z czasem, gdy koniec świata nie nastąpił, a księży niepijących wina z własnej nieprzymuszonej woli było coraz więcej, staruszek uspokoił się i jakoś zbliżył się do mnie

– pisał po latach ks. K. Niesiołowski¹⁴.

Praca na rzecz walki z alkoholizmem przyświecała też kilku klerykom z Seminarium Duchownego w Poznaniu, którzy złożyli śluby pozostania dożywotnimi abstynentami. Dnia 13 września 1902 r. z inicjatywy jednego z nich, diakona Franciszka Olejniczaka¹⁵, odbyło się zebranie, podczas którego postanowiono założyć Związek Księży Abstynentów dla archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej. W spotkaniu uczestniczył również ks. K. Niesiołowski. Wybrano go prezesem Związku jako najstarszego wiekiem uczestnika zebrania, a zarazem jedynego wśród obecnych kapłana¹⁶.

W składzie pierwszego zarządu Związku znaleźli się: ks. Kazimierz Niesiołowski – prezes, kleryk Klemens Zieliński – sekretarz oraz ks. Henryk Likowski¹⁷

¹² Jedno ze źródeł podaje, że kard. Henry Manning próbował nakłonić pewnego robotnika do wyrzeczenia się wódki: „Chętnie, mylordzie, wyrzekłbym się wódki, gdybym miał na takie wina, jakie miłość wasza pije. – Niech mylord przestanie pić wino, a ja to samo uczynię z wódką. – Masz słuszość, odparł kardynał. Od tej chwili nikt nie ujrzy mnie przy kieliszku wina. I dotrzymał obietnicy aż do śmierci”. Zob. *Trzej apostołowie*, s. 105.

¹³ Romaniuk, *Ksiądz Kazimierz Niesiołowski*, s. 268; *Walka z alkoholizmem*, w: *Kalendarz Wileński „Przyjaciela Ludu” dla mieszkańców wsi i miast na rok 1907 ozdobiony licznymi obrazkami*, Wilno 1906, s. 148.

¹⁴ K. Niesiołowski, *Szkice i sylwetki z przeszłości Pleszewa*, Pleszew 1938, s. 82.

¹⁵ Franciszek Olejniczak (1877-1965) – kapłan katolicki, działacz abstynencki, oświatowy i społeczny, związany przez długie lata z parafią w Gostyniu. Po drugiej wojnie światowej zainicjował powstanie (ze składek słuchaczy słuchowiska radiowego Matysiakowie) Domu Starców (Rencisty) im. Matysiaków w Warszawie. Zob. L. Wilczyński, *Olejniczak Franciszek*, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 2, red. L. Wilczyński, H. Szatkowski, Gniezno 2007, s. 375-378; V. Lewandowicz, *Nota biograficzna ks. Franciszka Olejniczaka*, s. 1-28, <http://www.zasina.net/olejniczak/pliki/lewandowicz.pdf> (dostęp: 16.10.2012 r.).

¹⁶ Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 37-38.

¹⁷ Henryk Walenty Likowski (1876-1932) – historyk Kościoła, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie kierował Katedrą Historii Kościoła. Był współredaktorem „Roczników Histo-

– skarbnik. Inicjator Związku, diakon Olejniczak, nie zgodził się zostać członkiem zarządu powstałej organizacji, gdyż abstynencję pojmował bardziej jako zjawisko ascetyczne, a nie społeczne. Sekretarza Związku Księży Abstynentów – K. Zielińskiego dość szybko zastąpił najpierw ks. Józef Duczmal¹⁸, a po nim ks. Maksymilian Mrugas¹⁹, który: „[...] przez szereg lat obok prezesa był duszą Związku”²⁰. I chociaż, jak pisano:

Powstanie zrzeszenia o celach tak niepopularnych, jak walka z alkoholizmem, mogło przejść bez wrażenia w społeczeństwie, tym bardziej, że organizatorami byli ludzie młodzi, nieznani, bez znaczenia. Tymczasem stało się przeciwnie. Hasło zupełnej wstrzeźliwości od napojów alkoholowych [...] i nadto propaganda tego hasła przez odłam, choć nieliczny, duchowieństwa wywołał sensację nie byle jaką²¹.

Związek Księży Abstynentów doczekał się szybko aprobaty ze strony abpa gnieźnieńskiego i poznańskiego ks. Floriana Okszy Stablewskiego²². W 1903 r. w szeregi członków wstąpił nawet późniejszy prymas i kardynał ks. Edmund Dalbor²³. Członkiem był wprawdzie tylko przez rok, ale zawsze wykazywał zrozumienie dla tak znaczącej kwestii, jaką był alkoholizm. Związek Księży Abstynentów doczekał się również oficjalnej aprobaty ze strony papieża Piusa X, który

rycznych”. Zob. Z. Zieliński, *Likowski Henryk Walenty*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 332.

¹⁸ Józef Duczmal (1879-1951) – kapłan katolicki, działacz społeczny. Był wikariuszem w Pleśzewie, gdzie związał się z ruchem abstynenckim. Po odzyskaniu niepodległości aktywnie zajmował się sprawą kształcenia młodzieży wiejskiej i przygotowywaniem jej do zawodu nauczycielskiego. Zob. J. Kozłowski, *Duczmal Józef*, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 1, red. M. Banaszak, Gniezno 1992, s. 151-152.

¹⁹ Maksymilian Mrugas (1878-1957) – kapłan katolicki, działacz społeczny i abstynencki. W 1910 r. został redaktorem miesięcznika „Przyjaciel Trzeźwości”. Zob. H. Szatkowski, *Mrugas Maksymilian*, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 2, red. M. Banaszak, Gniezno 1992, s. 318-319.

²⁰ K. Niesiołowski, *Związek Księży Abstynentów w Polsce Zach.[odniej] (archidiec.[ezja] gnieźnieńska i poznańska i diec.[ezja] chełmińska). (1902-1927)*, w: *Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 10-11.

²¹ Tamże, s. 11.

²² Florian Oksza Stablewski (1841-1906) – kapłan katolicki, arcybiskup gnieźnieński i poznański, prymas Polski, historyk, poseł w pruskim parlamencie. Popierał działalność księży społeczników, dbał o rozwój bractw kościelnych, bronił praw Kościoła do nauczania w wielkopolskich szkołach religii w języku polskim. Był założycielem katolickiej Drukarni i Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. Zainicjował i sprawował pieczę nad czasopismami katolickimi: „Przewodnikiem Katolickim”, „Ruchem Chrześcijańsko-Społecznym” oraz wznowionym „Przeglądem Kościelnym”. Zob. H.E. Wyczawski, *Stablewski Oksza Florian*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 166-167; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 414.

²³ Edmund Dalbor (1869-1926) – kapłan katolicki, arcybiskup gnieźnieński i poznański, kardynał. Był pierwszym prymasem Kościoła w odrodzonym państwie polskim. W jego posłudze pasterskiej ważną rolę odegrała działalność charytatywna. Zob. P. Nitecki, *Kardynałowie Kościoła w Polsce*, Częstochowa 1999, s. 74-75.

podczas audjencji 23 października 1911 r. z udziałem ks. Henryka Szumana²⁴, udzielił organizacji swego błogosławieństwa²⁵.

Od samego początku istnienia dyskutowano nad programem nowej organizacji. Zastanawiano się, czy Związek Księży Abstynentów kierować się powinien bardziej pobudkami ascetycznymi, czy też socjalnymi? Czy obok kapłanów należy przyjmować w szeregi członków również osoby świeckie? Ostatecznie postanowiono nie przyjmować świeckich, zakładając z myślą o nich w 1905 r. Towarzystwo Zupełnej Wstrzeмиężliwości od Napojów Alkoholowych „Wyzwolenie”. Na jego czele stanął jako prezes Paweł Gantkowski²⁶. W nowej organizacji działało wielu kapłanów – członków Związku Księży Abstynentów²⁷.

W 1902 r. weszła w życie ustawa Związku Księży Abstynentów. W jej myśl członkiem mógł zostać każdy kapłan, który zobowiązywał się, że przynajmniej przez okres przynależności do stowarzyszenia, nie będzie spożywał żadnych napojów alkoholowych. Od obowiązku zachowania abstynencji zwalniały jedynie przepisy religijne i zalecenia lekarskie. Członkowie dzielili się na czasowych i dożywotnich. Roczna opłata członkowska wynosiła 10 marek. Z opłat zwalniani byli jedynie klerycy oraz księża studiujący na uniwersytetach. Opłacający systematycznie składki otrzymywali bezpłatnie publikacje wydawane nakładem Związku. Zebrania zwyczajne odbywały się z reguły dwa razy w roku, a walne najczęściej co dwa lata. Zadaniem Związku było przede wszystkim:

- pozyskiwanie nowych członków;
- uświadamianie szerokich warstw społeczeństwa (w tym dzieci i młodzieży), za pomocą stosownych wystaw, publikacji, wykładów, odczytów, pogadanek o szkodliwości spożywania alkoholu;
- popieranie działalności innych towarzystw abstynenckich i bractw wstrzeмиężliwości;
- popieranie gospód wstrzeмиężliwości, bezalkoholowych kawiarni ludowych²⁸, herbaciarni, czytelni bezpłatnych, lecznic dla alkoholików²⁹;
- zwalczanie zgubnych zwyczajów picia, m.in. toastowanie, „kolejkowanie”, częstowanie wódką podczas zniw, namawianie dzieci i młodzieży do spożywania napojów alkoholowych³⁰.

²⁴ Henryk Antoni Szuman (1882-1939) – kapłan katolicki, działacz abstynencki, społeczny i oświatowy, redaktor i wydawca. Założył Pomorskie Towarzystwo Opieki nad Dziećmi oraz „Sierociniec im. gen. Hallera”. Przyczynił się do rozwoju „Caritasu” w Starogardzie. Zob. H. Mross, *Szuman Henryk Antoni, w: Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 246.

²⁵ Niesiołowski, *Związek Księży Abstynentów*, s. 12; [C.] Karczyński, *Związek Księży Abstynentów*, „Świt”, 103 (1912) s. 137.

²⁶ Paweł Gantkowski (1869-1938) – lekarz i działacz społeczny, współpracował z „Nowinami Lekarskimi”. Był docentem medycyny pastoralnej w Seminarium Duchownym w Poznaniu. Kierował (na wniosek poznańskiego magistratu) Stacją Opiekuńczą dla Alkoholików, prowadził kursy i wykłady z zakresu higieny społecznej. Zob. A. Wrzosek, *Gantkowski Paweł, w: Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 267-269.

²⁷ Niesiołowski, *Związek Księży Abstynentów*, s. 12.

²⁸ Z. Celichowski, *Kawiarnie ludowe*, Poznań 1890.

²⁹ I. Krasieńska, *Placówki leczenia alkoholowego na ziemiach polskich do 1914 r.*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 72 (2010) s. 89-97.

³⁰ *Ustawy Związku Księży Abstynentów*, Poznań 1902, s. b. p.

W celu lepszego poznania problemu alkoholizmu i abstynencji, członkowie Związku brali udział w międzynarodowych kongresach przeciwalkoholowych. Ks. K. Niesiołowski na polecenie abpa Stablewskiego udał się w 1903 r. do Bremy na odbywający się tam IX kongres przeciwalkoholowy³¹. Wziął w nim również udział specjalny wysłannik arcybiskupa, ks. Kazimierz Zimmermann³². Po kongresie obaj kapłani poróżnili się ze sobą o problem zdominowania kongresu przez zwolenników całkowitej abstynencji. Takie stanowisko było obce Zimmermannowi, o czym poinformował w sprawozdaniu z kongresu, ogłoszonym w redagowanym przez siebie „Ruchu Chrześcijańsko-Społecznym”³³. Konflikt pomiędzy duchownymi został szybko zażegnany, po opublikowaniu przez ks. Niesiołowskiego na łamach tegoż periodyku artykułu *Rząd i społeczeństwo w walce z alkoholizmem*³⁴.

Jeden z biografów ks. K. Niesiołowskiego – Andrzej Gulczyński, twierdzi, że wymiana poglądów na sprawy abstynencji od alkoholu, prowadzona pomiędzy ks. Zimmermannem, a ks. Niesiołowskim mogła stać się przyczyną zainicjowania przez tego ostatniego „Miesięcznika dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”. Okazowy numer pisma wyszedł 1 grudnia 1903 r., lecz faktycznie zaczęło się ono ukazywać od 1 stycznia 1904 r. Początkowo było organem Związku Księży Abstynentów, od 1907 r. reprezentowało również interesy świeckiego Towarzystwa Zupelnej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Wyzwolenie”. Redaktorem pozostawał przez cały czas ks. K. Niesiołowski, a redakcja znajdowała się w Pleszewie. W styczniu 1911 r. uległ zmianie tytuł periodyku na „Świt – miesięcznik dla popierania ruchu wstrzemięźliwości”. W tym czasie nastąpiło jego połączenie z wychodzącym od 1908 r. z inicjatywy Józefa Kostrzewskiego³⁵ pismem polskiej młodzieży abstynenckiej „Świt”³⁶.

Do ożywienia działalności Związku Księży Abstynentów przyczynił się w znacznej mierze drugi kongres przeciwalkoholowy, odbywający się w Krako-

³¹ *Nasze duchowieństwo a nowy ruch wstrzemięźliwości*, „Przyjaciel Trzeźwości”, 1 (1914) s. 2.

³² Kazimierz Zimmermann (1874?-1925) – kapłan katolicki, historyk. Był redaktorem „Kurieria Poznańskiego” i „Ruchu Chrześcijańsko-Społecznego”. Po ukończeniu studiów w zakresie ekonomii w Monachium, kierował Katedrą Socjologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob. *Dział bieżący. Kronika miesięczna*, „Kronika Miasta Poznania”, 4 (1925) s. 85-86.

³³ K. Zimmermann, *IX międzynarodowy kongres przeciw alkoholizmowi*, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 15 (1903) s. 345-347.

³⁴ Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 38-39.

³⁵ Józef Kostrzewski (1885-1969) – archeolog i muzeolog. W 1919 r. objął katedrę prehistorii na Uniwersytecie w Poznaniu. Z ruchem abstynenckim zetknął się w czasach gimnazjalnych. W okresie międzywojennym pomimo pracy naukowej i badawczej działał m.in. w Polskiej Lidze Przeciwalkoholowej. Zob. Z. Jaroszewski, *Prof. dr Józef Kostrzewski*, „Problemy Alkoholizmu”, 3-4 (1966) s. 25-27.

³⁶ Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 39; Romaniuk, *Ksiądz Kazimierz Niesiołowski*, s. 269; *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*, red. B. Lesisz [i in.], Warszawa-Lublin 1988, s. 362; I. Krasińska, *Działalność wydawnicza Związku Księży Abstynentów (1903-1914)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 103 (2015) s. 115-116.

wie w dniach 3-4 czerwca 1905 r.³⁷ Po zakończeniu jego obrad na łamach „Miesięcznika dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości” zamieszczone zostało obszernie sprawozdanie³⁸.

W 1904 r. Związek Księży Abstynentów opowiedział się w sprawie wysokich cen wody sodowej oraz wszelkich napojów bezalkoholowych, sprzedawanych w dworcowych restauracjach. W tym celu sekretarz organizacji ks. Mrugas, zobowiązał się porozumieć z tzw. „Centralnym związkiem wszystkich towarzystw wstrzemięźliwości w Niemczech” skupiającym ok. 40.000 abstynentów. Interwencja okazała się skuteczna, ponieważ minister kolei żelaznych, wydał w tej sprawie kilka rozporządzeń. W myśl ich zaleceń niektóre dyrekcje kolejowe obniżyły ceny napojów bezalkoholowych w dworcowych restauracjach, a nawet nakazały w okresach letnich oprócz wody proponować podróżnym owoce. Niestety, obok wody i owoców, w menu znajdowało się również piwo po znacznie obniżonej cenie³⁹.

Od 1907 r. Związek Księży Abstynentów zajął się kwestią bezalkoholowych gospód, kawiarni, restauracji. Jedna z nich powstała w 1901 r. z inicjatywy abpa Stablewskiego w zabudowaniach klasztoru poddominikańskiego w Poznaniu. Podobne istniały m.in. w dzielnicy Poznania zwanej świętym Łazarzem oraz w Pleszewie⁴⁰. Podczas odbywającej się dyskusji księża abstynenci ustalili, że:

Wszelkie gospody wstrzemięźliwości, kawiarnie, herbaciarnie itp. przedsięwzięcia bezalkoholowe mogą się rentować jedynie w tych miejscowościach, gdzie idea abstynencka posiada większe zastępy zwolenników, inaczej tego rodzaju przedsiębiorstwa nie obędą się bez subwencji. Kierownikiem gospody powinien być rzutki fachowiec, który równocześnie byłby abstynentem ideowym. W przeciwnym razie mógłby ulec pokusie sprzedawania pokątnie napojów alkoholowych. Domy ludowe powinny zasadniczo wykluczać sprzedaż alkoholu w jakiegokolwiek postaci. Gdzie brak warunków do założenia specjalnego lokalu bezalkoholowego, tam poleca się zachęcanie piekarzy, aby w dni targowe i jarmarczne obok pieczywa sprzedawali kawę, herbatę, mleko⁴¹.

Związek Księży Abstynentów postanowił działać przeciw otwieraniu nowych szynków, karczm, gospód, restauracji czy sklepów monopolowych. Przeciwny

³⁷ Na temat tego kongresu zob. m.in.: *Wnioski w sprawie zwalczania alkoholizmu uchwalone na II zjeździe abstynentów polskich w Krakowie, 3 i 4 czerwca 1905 r.*, Kraków 1905; I. Krasieńska, *Kongresy przeciwalkoholowe w Galicji w latach 1904-1912*, „Studia Historyczne”, 2 (2009) s. 121-122.

³⁸ *II Zjazd polskich abstynentów w Krakowie dnia 3-4 czerwca 1905*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 6 (1905) s. 81-83; *II Zjazd polskich abstynentów w Krakowie dnia 3-4 czerwca 1905*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 7 (1905) s. 97-102.

³⁹ [J.] Duczmał, *Sprawozdanie ze zebrania „Związku księży abstynentów” odbytego dnia 15-go września 1904 w Gospodzie Wstrzemięźliwości przy Dominikanach w Poznaniu*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 10 (1904) s. 166; M. Mrugas, *Sprawozdanie ze zebrania „Związku księży abstynentów” odbytego dnia 16. marca br. w Gospodzie wstrzemięźliwości przy Dominikanach w Poznaniu*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 5 (1905) s. 68.

⁴⁰ M. Mrugas, *Sprawozdanie ze zebrania Związku Księży Abstynentów odbytego dnia 24-go listopada 1910 we „Wyzwoleniu” na św. Łazarzu*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 85 (1910) s. 193.

⁴¹ Niesiołowski, *Związek Księży Abstynentów*, s. 15.

był udzielaniu koncesji kramarzom na sprzedaż napojów alkoholowych podczas jarmarków, targów i odpustów. Polecał wprowadzić zwyczaj, aby podczas odpustów, a także w czasie misji, rekolekcji oraz w adwencie i w czasie spowiedzi wielkanocnej, przed kościołami, na placach targowych oraz przy głównych ulicach miast, miasteczek i wsi, stały osoby sprzedające lub częstujące ciepłą kawą, herbatą, mlekiem i innymi napojami bezalkoholowymi⁴².

Zwracano również uwagę na porę odprawiania nabożeństw kościelnych oraz na domy ludowe, czyli tzw. *konsumy*, które przy racjonalnym prowadzeniu, skutecznie:

[...] paraliżują zły wpływ gościńca. Szczególniej tam, gdzie z daleka lud przychodzi na odpust i zostaje do nieszpór, a nie mając się gdzie podziać, w tym czasie zapełnia gościńce i oberże, zalecałoby się odprawiać nieszpory [...] zaraz po sumie, jak się to już w wielu miejscach praktykuje⁴³.

Podczas zorganizowanego 12 listopada 1908 r. zwyczajnego (półrocznego) zebrania członków Związku Księży Abstynentów z inicjatywy ks. M. Mrugasa odbyła się wystawa antyalkoholowa. Zaprezentowano tabele statystyczne obrazujące dane dotyczące spożywania alkoholu, przeźrocza wyobrażające organy wewnętrzne abstynenta i osoby nadużywającej trunków oraz obszerny zbiór literatury polskiej i obcej związanej z abstynencją. Wystawa połączona była z wykładem przygotowanym przez inicjatora, który w interesujący sposób przedstawił szkodliwe dla zdrowia i życia, składniki napojów alkoholowych. Tego typu ekspozycje połączone z odczytami abstynenckimi zalecał Związek urządzać również podczas zebrań świeckich towarzystw antyalkoholowych, a zwłaszcza spotkań członkowskich Towarzystwa Zupełnej Wstrzemięźliwości od Napojów Alkoholowych „Wyzwolenie”⁴⁴.

W pierwszym roku działalności w szeregach Związku Księży Abstynentów na archidiecezję gnieźnieńską i poznańską znajdowało się 8 członków, a w 1914 roku było ich już 51. Największa ich liczba została odnotowana w 1909 r. – 77, w latach następnych stopniowo ulegała zmniejszeniu⁴⁵. Spowodowane było to m.in. zakazem wstępowania w szeregi członków kleryków seminarium poznańskiego, obowiązującego od 1911 r. Wynikał on z nowych rozporządzeń wydanych przez papieża, zabraniających klerykom wstępowania w szeregi jakichkolwiek stowarzyszeń. Klerycy postanowili założyć przy seminariach duchownych własne koła abstynenckie. Koło alumnów-abstynentów przy Seminarium Duchownym w Poznaniu rozpoczęło swoją działalność 13 marca 1920 r.⁴⁶

⁴² Mrugas, *Sprawozdanie ze zebrania Związku Księży Abstynentów odbytego dnia 24-go listopada*, s. 193.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ (C.), *Półroczne zebranie Związku księży abstynentów*, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 5 (1908) s. 139.

⁴⁵ *Tabela statystyczna członków Związku oparta na materiale centrali z dnia 7.11.1927*, w: *Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 62-63.

⁴⁶ Niesiołowski, *Związek Księży Abstynentów*, s. 17; *Koła alumnów Abstynentów*, w: *Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 22. Zob. też, Gulczyński, *Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski*, s. 39.

Oddział Związku Księży Abstynentów w diecezji chełmińskiej powstał, a właściwie wyodrębnił się ze struktur Związku na archidiecezję gnieźnieńską i poznańską w końcu 1909 r. Stało się to z uwagi na trudności komunikacyjne, techniczne i organizacyjne pomiędzy zarządem głównym, a kierownictwem oddziału chełmińskiego. Prezesem Związku w diecezji chełmińskiej został ks. Hieronim Gołębiowski⁴⁷, zastępcą wybrano ks. Konstantego Kreffta⁴⁸, sekretarzem został ks. Henryk Szuman, którego zastępował ks. Cyryl Karczyński⁴⁹. W 1911 r. ustępującego ze stanowiska ks. Kreffta zastąpił ks. Marian Karczyński⁵⁰ – brat Cyryla. W pierwszym roku samodzielnego istnienia oddział liczył 16 członków, a w roku 1914 było ich już 26. Począwszy od 1906 r. na terenie diecezji chełmińskiej, a dokładniej przy Seminarium Duchownym w Pelplinie istniało koło alumnów – abstynentów grupujące 16 członków⁵¹.

Na rzecz organizacji w diecezji chełmińskiej pracowali aktywnie zwłaszcza dwaj kapłani: ks. C. Karczyński oraz ks. H. Szuman. Dzięki ich zaangażowaniu ok. 1912 r. przystąpił Związek do organizowania dziecięcych kółek (związków) abstynenckich, czyli tzw. Bractw Dzieciątka Jezus. Funkcjonowały one w diecezji chełmińskiej, archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej, w diecezji kujawsko-kaliskiej (Królestwo Polskie) oraz wśród dzieci polskich przebywających wraz z rodzicami na emigracji w Westfalii i Nadrenii. W Galicji dziecięce kółka absty-

⁴⁷ Hieronim Gołębiowski (1845-1918) – kapłan katolicki, działacz oświatowy i abstynencki. Interesował się życiem i pracą rybaków. Działal w Towarzystwie Czytelni Ludowych oraz w Towarzystwie Naukowym w Toruniu. Zob. A. Bukowski, *Gołębiowski Hieronim*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959-1960, s. 248-249; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920*, Pelplin 1995, s. 81-82.

⁴⁸ Konstanty (Konstantyn) Krefft (1867-1940) – kapłan katolicki, działacz społeczny. Studiował architekturę. Był jednym z cenzorów diecezji chełmińskiej, wizytatorem nauki religii w szkołach powszechnych oraz egzaminatorem prosynodalnym. Działal w Towarzystwie Czytelni Ludowych. Zob. K. Dunin-Wąsowicz, *Krefft Konstantyn*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 15, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 265; Mross, *Słownik biograficzny*, s. 151.

⁴⁹ Cyryl Karczyński (1884-1940) – kapłan katolicki, działacz abstynencki, społeczny, kulturalny i oświatowy. Za namową historyka, ks. Stanisława Kujota podjął się pracy etnograficznej. W 1920 r. stanął na czele komitetu plebiscytowego, opowiadając się za przynależnością Warmii i Mazur do Polski. Zob. Mross, *Słownik biograficzny*, s. 125-126; W. Wielgoszewski, *Duchowni Diecezji Chełmińskiej (11). Kapłan rozmówiony w swojej małej ojczyźnie*, „Głos z Torunia”, 27 (2007) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2007/0727/wielgoszewski.html> (dostęp: 23. 12. 2012 r.).

⁵⁰ Marian Karczyński (1879-1944) – kapłan katolicki, działacz abstynencki, społeczny, oświatowy i patriotyczny. Pracował w Zarządzie Głównym Związku Kapłanów „Unitas”. W 1920 r. został wizytatorem religii w szkołach średnich na terenie Pomorza. Zob. Mross, *Słownik biograficzny*, s. 126; W. Wielgoszewski, *Duchowni Diecezji Chełmińskiej (39 A). Kapłan o sercu filomaty (1)*, „Głos z Torunia”, 23 (2009) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2009/0923/4.html> (dostęp: 27. 12. 2012 r.); tegoż, *Duchowni Diecezji Chełmińskiej (39 B). Kapłan o sercu filomaty (2)*, „Głos z Torunia”, 24 (2009) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2009/0924/4.html> (dostęp: 27. 12. 2012 r.).

⁵¹ *Tabela statystyczna*, s. 62-63; *Koła alumnów Abstynentów*, s. 23; N., *Walne zebranie Związku Księży Abstynentów w Pelplinie, dnia 28-go kwietnia 1910 r.*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 78 (1910) s. 78, 80; Karczyński, *Związek*, s. 138.

nenckie działały pod nazwą Związków Anioła Stróża⁵², a szczególną opieką otoczył je tam ks. Józef Orzeł⁵³. Z myślą o najmłodszych abstynentach rozpoczął ks. H. Szuman redagowanie i wydawanie pisemka „Nasz Przewodnik”, który ukazywał się w latach 1913-1920. Początkowo wychodził pod redakcją pomysłodawcy, a w ostatnim roku swego istnienia pieczę nad nim objął ks. Józef Janiszewski⁵⁴.

Idea zupełnej wstrzeźliwości od alkoholu wśród duchowieństwa dotarła z Wielkopolski również do Galicji oraz na Bukowinę. Początków Związku Księży Abstynentów w Małopolsce należy doszukiwać się już w 1906 r.⁵⁵ Jednak właściwa data jego zaistnienia to 8 lutego 1907 r., kiedy w lwowskim seminarium duchownym odbył się zjazd katechetyczny. Inicjatorami spotkania byli: ks. Wojciech Biela, ks. Józef Makłowicz⁵⁶ i ks. Leon Gondolewski. Podczas zjazdu ks. W. Biela wygłosił referat o potrzebie zupełnej wstrzeźliwości wśród duchowieństwa. Odczyt i zorganizowana przez ks. J. Makłowicza wystawa okazały się sukcesem i do powstałego stowarzyszenia zapisało się 24 księży z Małopolski. Pod wpływem tego wydarzenia zmienił się też wizerunek kapłana w oczach opinii publicznej:

[...] o ile przedtem dość często napadano na księży z powodu ich biernego zachowania się wobec prądów antyalkoholowych, robiąc im zarzuty niewstrzeźliwości – o tyle z tą chwilą umilkły wszystkie krzyki – idea abstynencji wśród księży przyjętą została [...] życzliwie przez społeczeństwo⁵⁷.

Choć nie zabrakło i takich osób, które w powstałym Związku dopatrywały się jego łączności z masonerią.

Związek Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny (pod taką nazwą funkcjonowała ta organizacja w Małopolsce), doczekał się oficjalnej aprobaty ze stro-

⁵² I. Krasińska, „Łatwiej zapobiec chorobie, niż ją wyleczyć”. *Bractwa Dzieciątka Jezus i Związki Anioła Stróża – dziecięce kółka abstynenckie na ziemiach polskich w latach 1912-1914*, w: *Virginibus puerisque*, t. 2, *Z zagadnień wychowania i opieki nad dzieckiem w XVIII-XX wieku*, red. E. Kula, M. Pękowska, Kielce 2012, s. 145-151.

⁵³ Józef Orzeł (1872-1954) – kapłan katolicki, długoletni katecheta w szkołach ludowych w Zakopanem i Biezanowie. Zob. M. Gawlik, J. Szczepaniak, *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000, s. 240.

⁵⁴ Szerzej o „Naszym Przewodniku” zob.: W. Theiss, *Ks. Henryk Szuman – redaktor „Naszego Przewodnika” (1913-1919)*, w: *Myślenie i działanie pedagoga. Opracowanie dedykowane prof. zw. dr. hab. Zdzisławowi Kosyrzowi z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. M. Konopczyński, J. Kunikowski, S. Tomiuk, Warszawa 2009, s. 73-86; I. Krasińska, *Działalność redakcyjno-wydawnicza ks. Henryka Antoniego Szumana na rzecz najmłodszych odbiorców. Na przykładzie „Naszego Przewodnika” (1913-1919)*, w: *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014, s. 299-318.

⁵⁵ J. Makłowicz, *Ze „Związku księży abstynentów”*, „Gazeta Kościelna”, 25 (1908) s. 250.

⁵⁶ Józef Makłowicz (1881-1960) – kapłan katolicki, katecheta, popularyzator teologii. Przez kilka lat przebywał w Stanach Zjednoczonych. Po powrocie do kraju był kapelanem sióstr zakonnych. W 1926 r. przeszedł na emeryturę i osiadł w Kołomyi, gdzie poświęcił się w głównej mierze pisarstwu. Zob. K. Piętka, *Makłowicz Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 401-402.

⁵⁷ Z. Hałuniewicz, *Sprawozdanie z 10-lecia Związku Księży Abstynentów*, w: *Z okazji dziesięciolecia Związku Księży Abstynentów (1907-1917). Książka zbiorowa*, Lwów 1917, s. 6.

ny c. k. namiestnictwa, jako władzy politycznej 31 maja 1907 r., a ze strony konsystorza metropolitalnego, jako władzy duchownej 7 lipca tegoż roku. Obowiązki prezesa powierzono ks. J. Makłowiczowi. Od 1907 r. Związek zaczął docierać do coraz szerszych warstw duchowieństwa katolickiego za pomocą drukowanych w dużych nakładach pism ulotnych, artykułów publikowanych na łamach periodyków skierowanych do ludu oraz odczytów i wystaw organizowanych przy różnych okazjach, np. podczas X zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie⁵⁸. Zaprezentowano wówczas specjalnie przygotowane na tę okazję tablice statystyczne, przeżrocza, druki ulotne. W uznaniu zasług na rzecz zwalczania alkoholizmu Związek odznaczony wówczas został złotym medalem⁵⁹.

W myśl statutu Związku Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny zatwierdzonego w 1907 r., a zreorganizowanego 4 lipca 1912 r. członkiem mógł zostać każdy kapłan, który zechciał propagować ideę wstrzemięźliwości wśród swoich współbraci w kapłaństwie oraz szerokich warstw społecznych, zwłaszcza wśród najmłodszych. Oficjalnym organem prasowym Związku został redagowany przez ks. K. Niesiołowskiego miesięcznik „Świt”, a zarząd zobowiązał członków do jego systematycznej prenumeraty⁶⁰. Zebrania członkowskie odbywały się zawsze w serdecznej atmosferze i bardziej przypominały luźne spotkania towarzyskie, tych:

[...] co wspólnie myślą i hasłem tym samym owiani, pracowali dotychczas na różnych posterunkach, nie czując tej łączności i solidarności, która zawsze i zapal potęguje i do ofiar zachęca⁶¹.

Związek Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny z siedzibą we Lwowie posiadał oddziały terenowe w diecezji przemyskiej i tarnowskiej. W 1907 r. z archidiecezji lwowskiej do Związku należało 20 członków, a w roku 1914 było ich już 91. W diecezji przemyskiej ok. 1912-1914 r. w Związku działało 12 kapłanów, w diecezji tarnowskiej w 1908 r. do organizacji należał tylko jeden kapłan, a w roku 1914 było ich dwóch⁶².

Gorzej sytuacja przedstawiała się na Bukowinie, gdyż jak donosił w 1911 r. ks. J. Janiszewski⁶³ z Hliboki, był tam jedynym księdzem – abstynentem. Oznajmił też, że przez fakt, iż nie pił alkoholu często narażony bywał na:

⁵⁸ Na temat tego zjazdu zob. szerzej: *Na X zjeździe lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie*, „Przyjaciół Trzeźwości”, 10 (1907) s. 145-147.

⁵⁹ Hałuniewicz, *Sprawozdanie*, s. 6-7.

⁶⁰ Tamże, s. 9.

⁶¹ Tamże, s. 11.

⁶² *Tabela statystyczna*, s. 62-63; A. Garbarz, *Działalność trzeźwościowa duchowieństwa w diecezji przemyskiej w okresie rządów bł. Józefa Sebastiana Pelczara, biskupa*, w: *Ad libertatem in veritate. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu Alojzemu Marcolowi w 65. rocznicę urodzin i 35-lecie pracy naukowej*, red. P. Marciniak, Opole 1996, s. 545.

⁶³ Józef Janiszewski (1880-1940) – kapłan katolicki, pastoralista. Od 1909 r. był prezesem Związku Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny. W 1921 r. odszedł do pracy duszpasterskiej. Zob. M. Banaszak, *Janiszewski Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 575-576.

[...] drwiny kolegów, którzy abstynentów uważają za ludzi wykołajonych, mimo to nie zraża się tym, lecz owszem pracować nie przestanie, a przykrości ze strony wrogów abstynencji doznawane, powinny tym bardziej skupić i zogniskować abstynentów, by wykazać, że idea ich wielka i musi w końcu zwyciężyć⁶⁴.

Stwierdził ponadto, że:

[...] dla idei abstynenckiej zawsze pracował, czy to prywatnie w rozmowach z ludźmi, czy też publicznie, w kościele lub jeżdżąc z własnym skioptykonem⁶⁵ po szkołach i czytelnich i w ten sposób przyczyniając się do poznania przez lud szkodliwości alkoholizmu⁶⁶.

Własne koła abstynenckie posiadali również kandydaci do kapłaństwa. I tak powstałe w 1906 r. koło alumnów-abstynentów przy seminarium duchownym we Lwowie liczyło w chwili założenia 11 członków, a w roku 1913 – 19. Zorganizowane w 1909 r. przy przemyskim seminarium duchownym koło skupiało początkowo 16 członków, a w 1913 r. odnotowano ich 25. Na czele koła przemyskiego stał jako prezes ks. Antoni Cząstka⁶⁷. Kołem we Lwowie kierowali kolejno księża: Stanisław Szurek⁶⁸, Mikołaj Konieczny, Władysław Matus⁶⁹, Teofil Długosz⁷⁰, Marian Cichocki oraz Stanisław Cichocki⁷¹.

⁶⁴ J. Niemiec, *Sprawozdanie z Walnego Zebrania Związku Księży Abstynentów na Galicję i Bukowinę, które się odbyło w Przemyśle (28.8.1911)*, „Świt”, 96 (1911) s. 267-268.

⁶⁵ Skioptykon (skioptikon) – inaczej „latarnia magiczna”, czyli rodzaj prostego w obsłudze aparatu projekcyjnego

⁶⁶ Niemiec, *Sprawozdanie z Walnego Zebrania Związku Księży Abstynentów na Galicję i Bukowinę*, s. 267.

⁶⁷ Antoni Cząstka (1886-1976) – kapłan katolicki, katecheta, kaznodzieja, działacz społeczny i abstynencki. Działał w sekcji odczytowej Towarzystwa Szkoły Ludowej i redagował miesięcznik „Okólnik Filarecki”. W 1947 r. kierował krakowskim referatem trzeźwości przy oddziale „Caritas”. Współorganizował towarzystwo abstynenckie „Błękitny krzyż”. Zob. M.P. Romaniuk, *Ksiądz Antoni Cząstka (1886-1976)*, w: *W trosce o trzeźwość Narodu. Sylwetki najwybitniejszych działaczy trzeźwościowych XIX i XX wieku oraz antologia ich pism. Praca zbiorowa*, t. 4, red. M.P. Romaniuk, Warszawa 2007, s. 46-47.

⁶⁸ Stanisław Szurek (1885-1964) – kapłan katolicki, historyk Kościoła, liturgista, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, kustosz Muzeum Archidiecezjalnego we Lwowie. Zob. L. Grzebień, *Szurek Stanisław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 250.

⁶⁹ Władysław Matus (1888-1993) – kapłan katolicki, polityk. W latach 1922-1927 był posłem na Sejm z listy Związku Ludowo-Narodowego. W roku 1946 pełnił funkcję prezesa tajnego Prezydium Stronnictwa Narodowego. Zob. *Stenogram z posiedzenia Sejmu RP. I kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień (30.04.1993)*, <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/9e396f677b987d84c125750f0043b9f8?OpenDocument> (dostęp: 19.01.2013 r.).

⁷⁰ Teofil Długosz (1887-1971) – kapłan katolicki, historyk Kościoła. Był założycielem i redaktorem „Przeglądu Teologicznego”. Wykładał na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Zob. H. Gap. [ski], *Długosz Teofil*, w: *Słownik historyków polskich*, oprac. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 111.

⁷¹ *Koła alumnów Abstynentów*, s. 23; *Spis prezesów*, w: *Jednodniówka Koła Abstynentów Studentów Teologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1937, s. 24.

Jedną z najważniejszych akcji przeprowadzonych przez Związek Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny było (podjęte za przykładem świeckiej galicyjskiej organizacji abstynenckiej tzw. „Eleuterii”) zbieranie podpisów pod petycją skierowaną do Sejmu, aby zamykać karczmy od soboty wieczorem do poniedziałku rano oraz we wszystkie święta. W 1908 r. udało się Związkowi zebrać ok. 8.000 stosownych podpisów. Inicjatywę przerwał wybuch pierwszej wojny⁷².

Podczas III walnego zebrania Związku Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny, odbytego w gmachu Seminarium Duchownego we Lwowie w lipcu 1912 r., zastanawiano się nad reorganizacją kościelnych bractw trzeźwości. Powstałe jeszcze w XIX stuleciu bractwa zwracały uwagę głównie na kwestie moralne, a nie społeczne i ekonomiczne. Zdaniem większości uczestników zebrania:

Bractwa trzeźwości zależne od proboszczów, mniej lub więcej ruchem wstrzeмиężliwości się interesujących, tworzone na podstawie rozkazu, a nie miejscowych warunków – jak doświadczenie uczy do niczego nie prowadzą; [...]. Bractwa śpią dlatego, bo prowadzili je nie abstynenci wołający: «nie upijajcie się», zamiast «nie pijcie». Przez pracę abstynentów można je obudzić i wielkich jeszcze owoców się doczekać⁷³.

Związek zainteresował się również kwestią abstynencji wśród dzieci i młodzieży. Podczas odbywającego się we Lwowie w 1913 r. zjazdu katechetycznego, jeden z członków zarządu głównego ks. Częstka, zwrócił uwagę zebranim na dotychczasową działalność dziecięcych bractw wstrzeмиężliwości, czyli tzw. Związków Anioła Stróża i wskazał na ich słaby rozwój oraz nikłe oddziaływanie na najmłodszych. Ksiądz Częstka polecił utrzymać w mocy wydane jeszcze w 1907 r. przez abpa Józefa Bilczewskiego⁷⁴ rozporządzenie, dotyczące przyjmowania od dzieci pierwszokomunijnych stosownych przyrzeczeń abstynenckich, zobowiązujących je do wstrzeмиężliwości od alkoholu do 20 roku życia⁷⁵.

Podobnie na te sprawy zapatrywał się oddział Związku z diecezji tarnowskiej, z inicjatywy którego rozpoczęto zbieranie przyrzeczeń abstynenckich od dzieci już przy pierwszej komunii. Od 1909 r. ordynariat tarnowski zalecał tworzenie specjalnych kółek abstynenckich wśród chłopców, kończących naukę w szkołach ludowych. W diecezji tej szczególnie czynnie dla sprawy wstrzeмиężliwości

⁷² J. Makłowicz, *Sprawozdanie „Związku Księży Abstynentów na Galicję” za czas: od założenia Związku do końca 1908 roku*, „Gazeta Kościelna”, 4 (1909) s. 44; *Związek Księży Abstynentów na Galicję*, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 16 (1909) s. 460; Garbarz, *Działalność trzeźwościowa duchowieństwa*, s. 546.

⁷³ *Sprawozdanie z III-go Walnego Zjazdu galicyjskiego Związku Księży Abstynentów we Lwowie*, „Świt”, 106 (1912) s. 199-200.

⁷⁴ Józef Bilczewski (1860-1923) – arcybiskup, metropolita lwowski, święty Kościoła katolickiego. Dbał o rozwój budownictwa sakralnego, prowadził działalność społeczną, oświatową i charytatywną. Był współzałożycielem „Przeglądu Teologicznego”, autorem publikacji z zakresu dogmatyki i biblistyki. Zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 30.

⁷⁵ J. Ciemniński, *Związek Księży Abstynentów na Małopolskę (1907-1927)*, w: *Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 34; Garbarz, *Działalność trzeźwościowa duchowieństwa*, s. 545.

od alkoholu pracowali zwłaszcza: ks. Józef Chrząszcz⁷⁶ oraz „prawdziwy mistrz w zwalczaniu karczem” ks. Aleksander Siemieński⁷⁷ – proboszcz z Szynwałdu.

Działalność abstynencka kleryków z seminariów duchownych we Lwowie, Tarnowie i Przemyślu, polegała na zapoznaniu się z metodami walki z alkoholizmem poprzez: studiowanie fachowej literatury, uczenie się, jak wpływać na wiernych przez katechizację, nauki rekolekcyjne i misyjne, ambonę i konfesjonał, ale przede wszystkim przez oddziaływanie na innych własnym przykładem i wytrwanie w abstynencji. Klerycy z seminarium przemyskiego organizowali spotkania, podczas których omawiano problemy związane z alkoholizmem, wygłaszano stosowne pogadanki i odczyty oraz zapraszano w charakterze referentów znanych działaczy trzeźwościowych. Alumni z Przemyśla brali udział w zjazdach Związku Księży Abstynentów dla Galicji i Bukowiny, gdzie niejednokrotnie wysuwali własne postulaty dotyczące walki z nałogiem pijaństwa, pomagali członkom Związku w zbieraniu podpisów pod petycją w sprawie zamykania szynków w niedziele i święta. Wszystko to czynili za zgodą swego bezpośredniego przełożonego ks. Teofila Łękawskiego⁷⁸ – regensa seminaryjnego⁷⁹.

Zarząd koła alumnów-abstynentów z Seminarium Duchownego we Lwowie postanowił zaopatrywać w odpowiednią literaturę oraz w tablice statystyczne i przeźrocza, młodych i niedoświadczonych w pracy na rzecz zwalczania alkoholizmu kapłanów, a zwłaszcza tych pracujących na prowincji. Materiały były im niezbędne do zorganizowania interesującego odczytu, prelekcji czy wystawy. Od 1909 r. koło pracowało w dwóch sekcjach: odczytowej i bibliograficznej. Zadaniem pierwszej z nich było przygotowywanie odczytów, pogadanek, wykładów i prelekcji wygłaszanych podczas zebrań koła oraz spotkań dla terminatorów skupionych w Związku Młodzieży Przemysławskiej i Rękodzielniczej pod wezwaniem św. Stanisława Kostki. Sekcja bibliograficzna pracowała intensywnie przy zbieraniu materiałów do polskiej bibliografii abstynenckiej. Przykładowo, w latach 1912-1913 sekcja pierwsza zorganizowała pięć wykładów. Sekcja bibliograficzna natomiast przejrzała i dokonała oceny 605 roczników czasopism abstynenckich, lekarskich oraz z zakresu higieny, 10 katalogów rękopisów ze zbiorów

⁷⁶ Józef Chrząszcz (1885-1935) – kapłan katolicki, katecheta w Kolbuszowej i Tarnowie. Na polecenie biskupa tarnowskiego ks. Franciszka Lisowskiego zorganizował i redagował tygodnik diecezjalny „Nasza Sprawa”. Zob. J. Naleźny, *Na początku była Kolbuszowa*, „Przegląd Kolbuszowski”, 8 (1992) s. 11.

⁷⁷ Aleksander Jan Siemieński (1851-1939) – kapłan katolicki, działacz ludowy, społeczny i abstynencki. W 1885 r. został proboszczem w Szynwałdzie, gdzie rozpoczął szeroką działalność społeczną. Należał do Stronnictwa Chłopskiego i ściśle (mimo upomnień biskupa) współpracował z ks. Stanisławem Stojalowskim, a następnie z Wincentym Witosem. Zob. B. Kumor, *Siemieński Aleksander Jan*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37, Warszawa-Kraków 1996-1997, s. 11-13; J. Makłowicz, *Drobiazgi z dziejów alkoholizmu w Polsce*, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzeмиęźliwości”, 80 (1910) s. 112.

⁷⁸ Teofil Łękawski (1834-1923) – kapłan katolicki. Uczestniczył w powstaniu styczniowym jako tajny emisariusz na rzecz Rządu Narodowego. W 1895 r. został regensem Seminarium Duchownego w Przemyślu. Współpracował z „Kroniką Diecezji Przemyskiej”. Zob. W. Sarna, *Ks. Teofil Łękawski*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu”, 4 (1923) s. 140-144.

⁷⁹ Garbarz, *Działalność trzeźwościowa duchowieństwa*, s. 546-548.

m.in.: Biblioteki Jagiellońskiej, Ossolineum, Akademii Umiejętności oraz 45 tomów bibliografii i innych dzieł naukowych. Na podstawie przejranych materiałów opracowano 8 recenzji do miesięcznika „Świt” oraz artykuł dyskusyjny. Koło alumnów – abstynentów przy lwowskim seminarium służyło też pomocą klerykom z innych seminariów w ich pracy na rzecz „wyrugowania” pijaństwa, zachęcało do zakładania towarzystw antyalkoholowych. Od 1911 r. opiekowało się sekretariatem i składnicą abstynencką Związku Księża Abstynentów dla Galicji i Bukowiny⁸⁰.

Z dezaprobatą do działań prowadzonych przez koła alumnów – abstynentów podchodził regens Seminarium Duchownego w Krakowie. Na oficjalne pismo Związku Księża Abstynentów dla Galicji i Bukowiny, odnośnie do rozprowadzania wśród krakowskich kleryków wydawanych przez Związek publikacji, odpowiedział:

Mamy najzupełniej wystarczające i najskuteczniejsze środki w nauce Chrystusa Pana i Kościoła św. i nasi alumni za łaską Bożą, a zachętą przełożonych, bez żadnej zewnętrznej «agitacji» [...] ćwiczą się i postępują w cnocie wstrzemięźliwości i jest w Bogu nadzieja, że pobudki nadprzyrodzone będą dla nich w przyszłości także najsilniejszym bodźcem do szerzenia wszędzie tej cnoty słowem i własnym przykładem. Literatura dotycząca tej kwestii jest nam znana⁸¹.

W Królestwie Polskim, ze względu na brak zgody ze strony władz carskich, nie powstał Związek Księża Abstynentów, lecz i tutaj przyszłym kapłanom udało się zorganizować koło alumnów-abstynentów. Powstało ono 27 kwietnia 1910 r. w Seminarium Duchownym we Włocławku. Jego inicjatorami byli dwaj alumni: Franciszek Rawicki⁸² i Jan Ostrowski. W dniu otwarcia w szeregi członków wstąpiło 19 alumnów, a pod koniec 1910 r. było ich już 38. W 1913 r. liczba członków koła spadła do 30. Z inicjatywy koła odbywały się zebrania, podczas których wygłaszano stosowne odczyty, zdawano sprawozdania z działalności ruchu abstynenckiego w Królestwie Polskim, Galicji, pod zaborem pruskim oraz za granicą. Odbywały się wieczorki rocznicowe, połączone z występami chórów i przedstawieniami. Przy kole istniała biblioteka zaopatrzona w literaturę abstynencką. Prenumerowano „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, a od 1911 roku „Świt”⁸³. Idea zupełnej abstynencji głoszona przez przyszłych kapłanów

⁸⁰ *Rys historyczny Koła Abstynentów Studentów Teologii U.J.K. we Lwowie*, w: *Jednodniówka Koła Abstynentów Studentów Teologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1937, s. 9-10; Zarząd Koła, *Lwowskie Koło alumnów – abstynentów. (Sprawozdanie za czas od 16. marca 1912 do 7. kwietnia 1913 roku i program pracy na przyszłość)*, „Wyzwolenie”, 6-7 (1913) s. 112-113; Zarząd Koła, *Działalność Koła alumnów sem.[inarium] lacińsk.[iego] we Lwowie*, „Świt”, 89 (1911) s. 91.

⁸¹ Makłowicz, *Drobiazgi z dziejów alkoholizmu*, s. 112.

⁸² Franciszek Rawicki (1888-1942) – kapłan katolicki. Był wikariuszem w Błazskach oraz proboszczem w Budziszławiu Kościelnym. Zob. Ks. *Franciszek Rawicki*, w: *Duszpasterze parafii. Dobrodziejowie parafii w Budziszławiu Kościelnym od XV do XXI wieku*, http://web.diecezja.wloclawek.pl/parafia/WnieboNMP_BudzKoscielny/duszpasterz.htm (dostęp: 28. 12. 2012 r.).

⁸³ *Koło alumnów Abstynentów*, s. 24; W. Baranowski, *Sprawozdanie z dwudziestoletniej działalności koła abstynenckiego w Seminarium Duchownym we Włocławku*, „Przedświt”, 2 (1930) s. 68-69.

dość szybko rozpowszechniła się poza seminaryjne mury, tym bardziej, że:

[...] każdy z członków, będąc na wakacjach czy też na świętach, zobowiązanym został szerzyć [ją] w swym otoczeniu i wskazywać zarazem skuteczne środki, prowadzące do tego celu⁸⁴.

W okresie II Rzeczypospolitej, Związek objął zasięgiem swego oddziaływania 19 archidiecezji i diecezji: chełmińską, częstochowską, gnieźnieńską i poznańską, krakowską, lubelską, lwowską, łomżyńską, łódzką, łucką, pińską, płocką, podlaską, przemyską, sandomierską, śląską, tarnowską, warszawską, wileńską i wrocławską. Według oficjalnych danych z 1927 r. zrzeszał 205 zadeklarowanych członków, z których 47 przypadło na archidiecezję gnieźnieńską i poznańską. Wszystkich członków, w tym i takich, którzy w poznańskiej centrali Związku nie wypełnili stosownej deklaracji było jednak o wiele więcej, bowiem ok. 1926 r. na terenie Polski zupełną abstynencję od alkoholu propagowało przeszło 300 księży⁸⁵, z których tylko 149 było zadeklarowanymi członkami Polskiego Związku Księży Abstynentów⁸⁶.

Słowa kluczowe: Związek Księży Abstynentów, alkoholizm, zabory, Kościół katolicki, abstynencja

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak M., Janiszewski Józef, w: Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981, t. 5, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 575-576.
- Baranowski W., Sprawozdanie z dwudziestoletniej działalności koła abstynenckiego w Seminarium Duchownym we Włocławku, „Przedświt”, 2 (1930) s. 68-69.
- Bukowski A., Gołębiowski Hieronim, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 8, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959-1960, s. 248-249.
- (C.), Półroczne zebranie Związku księży abstynentów, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 5 (1908) s. 139.
- Celichowski Z., Kawiarnie ludowe, Poznań 1890.
- Ciemniewski J., Związek Księży Abstynentów na Małopolskę (1907-1927), w: Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia, Poznań 1927, s. 34.
- Cieszyński N., Kościół a nowoczesny ruch przeciwalkoholowy. Szkice historyczno-społeczne, Poznań 1914, s. 107-108.
- II Zjazd polskich abstynentów w Krakowie dnia 3-4 czerwca 1905, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 6 (1905) s. 81-83.
- II Zjazd polskich abstynentów w Krakowie dnia 3-4 czerwca 1905, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 7 (1905) s. 97-102.
- Duczmal [J.], Sprawozdanie ze zebrania „Związku księży abstynentów” odbytego dnia

⁸⁴ Baranowski, *Sprawozdanie*, s. 69.

⁸⁵ T. Gałdyński, *Społeczeństwo we walce z alkoholizmem*, Poznań 1926, s. 9.

⁸⁶ *Tabela statystyczna*, s. 62-63.

- 15-go września 1904 w Gospodzie Wstrzemięźliwości przy Dominikanach w Poznaniu, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 10 (1904) s. 166.
- Dunin-Wąsowicz K., Krefft Konstantyn, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 15, Wrocław - Warszawa-Kraków 1970, s. 265.
- Dział bieżący. Kronika miesięczna, „Kronika Miasta Poznania”, 4 (1925) s. 85-86.
- Gałdyński T., *Spółeczeństwo we walce z alkoholizmem*, Poznań 1926, s. 9.
- Gap.[ski] H., Długosz Teofil, w: *Słownik historyków polskich*, oprac. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 111.
- Garbarz A., Działalność trzeźwościowa duchowieństwa w diecezji przemyskiej w okresie rządów bł. Józefa Sebastiana Pelczara, biskupa, w: *Ad libertatem in veritate. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu Alojzemu Marcolowi w 65. rocznicę urodzin i 35-lecie pracy naukowej*, red. P. Marciniak, Opole 1996, s. 545-548.
- Gawlik M., Szczepaniak J., *Księża katecheci diecezji krakowskiej 1880-1939. Słownik biograficzny*, Kraków 2000, s. 240.
- Grzebień L., Szurek Stanisław, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 250.
- Gulczyński A., Ks. prałat Kazimierz Niesiołowski 1872-1949, Pleszew 1995, s. 36-39.
- Hałuniewicz Z., Sprawozdanie z 10-lecia Związku Księża Abstynentów, w: *Z okazji dziesięciolecia Związku Księża Abstynentów (1907-1917). Książka zbiorowa*, Lwów 1917, s. 6-7, 9, 11.
- Irlandia. Ojciec Mathew, „Pismo Centralne dla Sprawy Wstrzemięźliwości w Wielkim Księstwie Poznańskim”, 4 (1843) s. 29.
- Jaroszewski Z., Prof. dr Józef Kostrzewski, „Problemy Alkoholizmu”, 3-4 (1966) s. 25-27.
- Karczyński [C.], Związek Księża Abstynentów, „Świt”, 103 (1912) s. 137-138.
- Koła alumnów Abstynentów, w: *Polski Związek Księża Abstynentów Polski Związek Księża Abstynentów. Pamiątnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 22-24.
- Korża H., Abstynencki ruch, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, Lublin 1973, kol. 43.
- Kozłowski J., Duczmał Józef, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 1, red. M. Banaszak, Gniezno 1992, s. 151-152.
- Kraśńska I., Abstinence press in Wielkopolska: “Central Paper on Temperance in the Grand Duchy of Poznań” (1843-1845), „Alkoholizm i Narkomania”, 3 (2014) s. 255-263.
- Kraśńska I., Działalność redakcyjno-wydawnicza ks. Henryka Antoniego Szumana na rzecz najmłodszych odbiorców. Na przykładzie „Naszego Przewodnika” (1913-1919), w: *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, pod red. I. Michalskiej i G. Michalskiego, Łódź 2014, s. 299-318.
- Kraśńska I., Działalność wydawnicza Związku Księża Abstynentów (1903-1914), „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 103 (2015) s. 115-116.
- Kraśńska I., Kongresy przeciwalkoholowe w Galicji w latach 1904-1912, „Studia Historyczne”, 2 (2009) s. 121-122.
- Kraśńska I., „Łatwiej zapobiec chorobie, niż ją wyleczyć”. Bractwa Dzieciątka Jezus i Związki Anioła Stróża – dziecięce kółka abstynenckie na ziemiach polskich w latach 1912-1914, w: *Virginibus puerisque*, t. 2, Z zagadnień wychowania i opieki nad dzieckiem w XVIII-XX wieku, red. E. Kula, M. Pękowska, Kielce 2012, s. 145-151.
- Kraśńska I., Placówki leczenia alkoholowego na ziemiach polskich do 1914 r., „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, 72 (2010) s. 89-97.

- Ks. Franciszek Rawicki, w: Duszpasterze parafii. Dobrodziejowie parafii w Budziszławiu Kościelnym od XV do XXI wieku, http://web.diecezja.wloclawek.pl/parafia/WnieboNMP_BudzKoscielny/duszpasterz.htm (dostęp: 28. 12. 2012 r.).
- Kumor B., Siemieński Aleksander Jan, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 37, Warszawa -Kraków 1996-1997, s. 11-13.
- Lewandowicz V., Nota biograficzna ks. Franciszka Olejniczaka, s. 1-28, <http://www.zasi-na.net/olejniczak/pliki/lewandowicz.pdf> (dostęp: 16.10.2012 r.).
- Makłowicz J., Drobiazgi z dziejów alkoholizmu w Polsce, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 80 (1910) s. 112.
- Makłowicz J., Sprawozdanie „Związku Księży Abstynentów na Galicję” za czas: od założenia Związku do końca 1908 roku, „Gazeta Kościelna”, 4 (1909) s. 44.
- Makłowicz J., Ze „Związku księży abstynentów”, „Gazeta Kościelna”, 25 (1908) s. 250.
- Manning Henry Edward, w: Britannica. Edycja polska, t. 25, [red. W. Wolarski], Poznań 2001, s. 157.
- Mathew Teobald, w: Britannica. Edycja polska, t. 25, [red. W. Wolarski], Poznań 2001, s. 400.
- Mross H., Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920, Pelplin 1995, s. 81-82, 125-126, 151.
- Mross H., Szuman Henryk Antoni, w: Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 246.
- Mrugas M., Sprawozdanie ze zebrania „Związku księży abstynentów” odbytego dnia 16. marca br. w Gospodzie wstrzemięźliwości przy Dominikanach w Poznaniu, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 5 (1905) s. 68.
- Mrugas M., Sprawozdanie ze zebrania Związku Księży Abstynentów odbytego dnia 24-go listopada 1910 we „Wyzwoleniu” na św. Łazarzu, „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 85 (1910) s. 193.
- N., Walne zebranie Związku Księży Abstynentów w Pelplinie, dnia 28-go kwietnia 1910 r., „Miesięcznik dla Popierania Ruchu Wstrzemięźliwości”, 78 (1910) s. 78-80.
- Na X zjeździe lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie, „Przyjaciół Trzeźwości”, 10 (1907) s. 145-147.
- Należy J., Na początku była Kolbuszowa, „Przegląd Kolbuszowski”, 8 (1992) s. 11.
- Nasze duchowieństwo a nowy ruch wstrzemięźliwości, „Przyjaciół Trzeźwości”, 1 (1914) s. 2.
- Niemiec J., Sprawozdanie z Walnego Zebrania Związku Księży Abstynentów na Galicję i Bukowinę, które się odbyło w Przemyślu (28.8.1911), „Świt”, 96 (1911) s. 267-268.
- Niesiołowski K., Szkice i sylwetki z przeszłości Pleszewa, Pleszew 1938, s. 82.
- Niesiołowski K., Związek Księży Abstynentów w Polsce Zach.[odniej] (archidiec.[ezja] gnieźnieńska i poznańska i diec.[ezja] chełmińska). (1902-1927), w: Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiętnik z okazji 25-lecia istnienia, Poznań 1927, s. 10-12, 15, 17.
- Nitecki P., Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny, Warszawa 1992, s. 30.
- Nitecki P., Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny, Warszawa 2000, s. 414.
- Nitecki P., Kardynałowie Kościoła w Polsce, Częstochowa 1999, s. 74-75.
- Pelczar R., Ruch trzeźwości w łacińskiej diecezji przemyskiej w czasach galicyjskich, „Nasza Przeszłość”, 113 (2010) s. 107.
- Piętka K., Makłowicz Józef, w: Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 401-402.
- Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu, red. B. Lesisz [i in.], Warszawa-Lublin 1988, s. 362.

- Romaniuk M.P., Ksiądz Antoni Czastka (1886-1976), w: *W trosce o trzeźwość Narodu. Sylwetki najwybitniejszych działaczy trzeźwościowych XIX i XX wieku oraz antologia ich pism*. Praca zbiorowa, t. 4, red. M.P. Romaniuk, Warszawa 2007, s. 46-47.
- Romaniuk M.P., Ksiądz Kazimierz Niesiołowski (1872-1949), w: *W trosce o trzeźwość Narodu. Sylwetki najwybitniejszych działaczy trzeźwościowych XIX i XX wieku oraz antologia ich pism*. Praca zbiorowa, [red. M. P. Romaniuk], t. 2, [Warszawa 1996], s. 267-269, 273.
- Rys historyczny Koła Abstynentów Studentów Teologii U.J.K. we Lwowie, w: *Jednodniówka Koła Abstynentów Studentów Teologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1937, s. 9-10.
- Sarna W., Ks. Teofil Łękawski, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyśle”, 4 (1923) s. 140-144.
- Spis prezesów, w: *Jednodniówka Koła Abstynentów Studentów Teologii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1937, s. 24.
- Sprawozdanie z III-go Walnego Zjazdu galicyjskiego Związku Księży Abstynentów we Lwowie, „Świt”, 106 (1912) s. 199-200.
- Stenogram z posiedzenia Sejmu RP. 1 kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień (30.04.1993), <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata1.nsf/9a905bcb5531f478c125745f0037938e/9e396f677b987d84c125750f0043b9f8?OpenDocument> (dostęp: 19.01.2013 r.).
- Szatkowski H., Mrugas Maksymilian, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 2, red. M. Banaszak, Gniezno 1992, s. 318-319.
- Tabela statystyczna członków Związku oparta na materiale centrali z dnia 7.11.1927, w: *Polski Związek Księży Abstynentów. Pamiątnik z okazji 25-lecia istnienia*, Poznań 1927, s. 62-63.
- Theiss W., Ks. Henryk Szuman – redaktor „Naszego Przewodnika” (1913-1919), w: *Myślenie i działanie pedagoga. Opracowanie dedykowane prof. zw. dr. hab. Zdzisławowi Kosyrzowi z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. M. Konopczyński, J. Kunikowski, S. Tomiuk, Warszawa 2009, s. 73-86.
- Trzej apostołowie wstrzemięźliwości, „Wiadomości Pasterskie”, 2 (1906) s. 104-105.
- Ustawy Związku Księży Abstynentów, Poznań 1902, s. b. p.
- Walka z alkoholizmem, w: *Kalendarz Wileński „Przyjaciela Ludu” dla mieszkańców wsi i miast na rok 1907 ozdobiony licznymi obrazkami*, Wilno 1906, s. 148.
- Wielgoszewski W., Duchowni Diecezji Chełmińskiej (39 A). Kapłan o sercu filomaty (1), „Głos z Torunia”, 23 (2009) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2009/0923/4.html> (dostęp: 27. 12. 2012 r.).
- Wielgoszewski W., Duchowni Diecezji Chełmińskiej (39 B). Kapłan o sercu filomaty (2), „Głos z Torunia”, 24 (2009) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2009/0924/4.html> (dostęp: 27. 12. 2012 r.).
- Wielgoszewski W., Duchowni Diecezji Chełmińskiej (11). Kapłan rozmiłowany w swojej małej ojczyźnie, „Głos z Torunia”, 27 (2007) s. 1-2, <http://www.niedziela.diecezja.torun.pl/2007/0727/wielgoszewski.html> (dostęp: 23. 12. 2012 r.).
- Wilczyński L., Olejniczak Franciszek, w: *Księża społecznicy w Wielkopolsce 1894-1919. Słownik biograficzny*, t. 2, red. L. Wilczyński, H. Szatkowski, Gniezno 2007, s. 375-378.
- Wnioski w sprawie zwalczania alkoholizmu uchwalone na II zjeździe abstynentów polskich w Krakowie, 3 i 4 czerwca 1905 r., Kraków 1905.
- Wrzosek A., Gantkowski Paweł, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7, Kraków 1948-1958, s. 267-269.

- Wyczawski H.E., Stablewski Oksza Florian, w: Słownik polskich teologów katolickich, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 166-167.
- Z bibliografii. „Duchowieństwo a walka z alkoholizmem”, „Wyzwolenie”, 11 (1910) s. 6.
- Zarząd Koła, Działalność Koła alumnów sem.[inarium] łacińsk.[iego] we Lwowie, „Świt”, 89 (1911) s. 91.
- Zarząd Koła, Lwowskie Koło alumnów – abstynentów. (Sprawozdanie za czas od 16. marca 1912 do 7. kwietnia 1913 roku i program pracy na przyszłość), „Wyzwolenie”, 6-7 (1913) s. 112-113.
- Zieliński Z., Likowski Henryk Walenty, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 332.
- Zimmermann K., IX międzynarodowy kongres przeciw alkoholizmowi, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 15 (1903) s. 345-347.
- Związek Księży Abstynentów na Galicję, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, 16 (1909) s. 460.

“THROUGH PRIESTS’ ABSTINENCE TO PEOPLE’S TEMPERANCE”. THE ASSOCIATION OF TEETOTAL PRIESTS (1902-1914)

Summary

The article presents the reasons for the creation of the Association of Teetotal Priests – one of the most successful temperance societies – and presents its activities from 1902. The main character of the Association for teetotal priests was Rev. Kazimierz Niesiołowski, a long-standing president of this society in the Archdiocese of Gniezno and Poznań.

The aim of the Association of Teetotal Priests was to combat alcoholism. The society tried to fulfil this task by raising awareness, especially among children and young people about the dangers of consuming alcoholic beverages. They supported other temperance organizations. Above all, they wanted to win over the biggest possible number of the clergy, including teetotal seminarists – members of their own associations.

Initially, the Association of Teetotal Priests operated in the Archdiocese of Gniezno and Poznań, and the Diocese of Chełmno. The priests from Galicia followed the example of Great Poland and Pomerania, and they set up the Association of Teetotal Priests for Galicia and Bukovina, which embraced mainly the Catholic clergy of the Archdiocese of Lviv, Tarnów and Przemyśl.

Keywords: the Association of Teetotal Priests, alcoholism, partitions, the Catholic Church, abstinence

Translated by Aneta Kiper